

IVAN ŽUŽUL *

RAZVOJ DRAME OD POČETAKA DO DANAS KROZ METODIČKI OSVRT

U prvom razredu gimnazije (vjerujem i u prvim razredima ostalih srednjih škola) obrađuju se književni rodovi i vrste: *lirika, epika, drama i esej*. Nakon svakoga obrađenoga književnoga roda slijedi sinteza.

Na satu sinteze o *drami* svojim učenicima želim ponuditi više. Zašto? Kao budući intelektualci, bez obzira na stručni profil, bili skloniji društvenim ili prirodnim znanostima, trebali bi barem jednom u životu čuti za imena i pojmove koje ću kasnije spomenuti. (To uostalom spada i u opću kulturu).

Za ono što nikada u životu nisu čuli, za njih to zapravo i ne postoji.

Zato se ne treba libiti spomenuti imena koja se točno ne navode u nastavnom planu i programu, a vezani su za područje koje se obrađuje.

1. Što je drama?

1. U svim rječnicima, prema tome i u Klaićevu možemo pročitati da je drama:

- a) književno djelo napisano u obliku razgovora namijenjeno za predstave u kazalištu,
- b) u užem smislu => književno djelo koje se odlikuje ozbiljnošću zapleta i dubinom proživljavanja,
- c) u prenesenom značenju => svaki potresen, težak, katastrofalan događaj u životu.

2. Drama je književni rod koji ima svoje vrste i o kojima ću pisati.

Prve početke drame nalazimo u antičkoj Grčkoj u 6. stoljeću prije Krista. Međutim, početke drame i dramskoga nalazim u nekim podacima - činjenicama, kako god hoćete, i ranije od 6. stoljeća prije Krista.

Zar se u biblijskoj PJESMI NAD PJESMAMA koja se pripisuje židovskom kralju, graditelju jeruzalemskoga hrama SALOMONU (970-930.), dakle u 10. stoljeću prije Krista ne nalaze dramski fragmenti?

Podsjetimo se kompozicije pjesme:

---

* Ivan Žužul, prof., savjetnik, Gimnazija dr. Mate Ujevića, Imotski

Folija br. 1

KOMPOZICIJA PJESME NAD PJESMAMA

1. PROSLOV: ČEŽNJA ZA ZARUČNIKOM (Prvi susret)
====> kao nekakav UVOD
2. PJESMA DRUGA: UZAJAMNA LJUBAV RASTE
(ZARUČNIK TRAŽI ZARUČNICU, ONA NJEGA)
====> kao nekakav zaplet
3. PJESMA TREĆA: ZARUČNICU DOVODE ZARUČNIKU
4. PJESMA ČETVRTA: ZARUČNIČINA LJUBAV NA KUŠNJI
====> kao neki VRHUNAC
5. PJESMA PETA: PRISTALOST I RADOST ZARUČNICE
(POBJEDA I TRAJNOST LJUBAVI)
====> kao neki RASPLET RADNJE

TU SU DIJALOZI ZARUČNICE I ZARUČNIKA
SVE UPUĆUJE NA SLIČNOST S DRAMSKIM ELEMENTIMA
- OD UVODA DO SRETNOGA ZAVRŠETKA

U drugoj polovici 6. stoljeća prije Krista Atena postaje središtem najznačajnijih događanja stare antičke Grčke (helenske) kulture i civilizacije. Ona u to doba i kasnije postaje "škola Helade."

Pobjeda kod Maratona, Salamine i Plateje, Ateni su dale veliki ugled i političku moć.

Kako je znala steći vlast,
tako je nije znala očuvati.

(Ne bih o njezinoj povijesti, uspjesima i padovima, samo bih o njoj proslavio kao središtu kulturnih, prema tome i - književnih događanja.)

Međutim, raširena je zabluda da se najveća zasluga za književni i umjetnički procvat u 5. stoljeću prije Krista pripisuje samo atenskom demokratskom uređenju.

(Ne zaboravimo = ropstvo se smatralo normalnom pojavom.)

Grčka je drama najbolje rezultate dala u 5. stoljeću prije Krista.

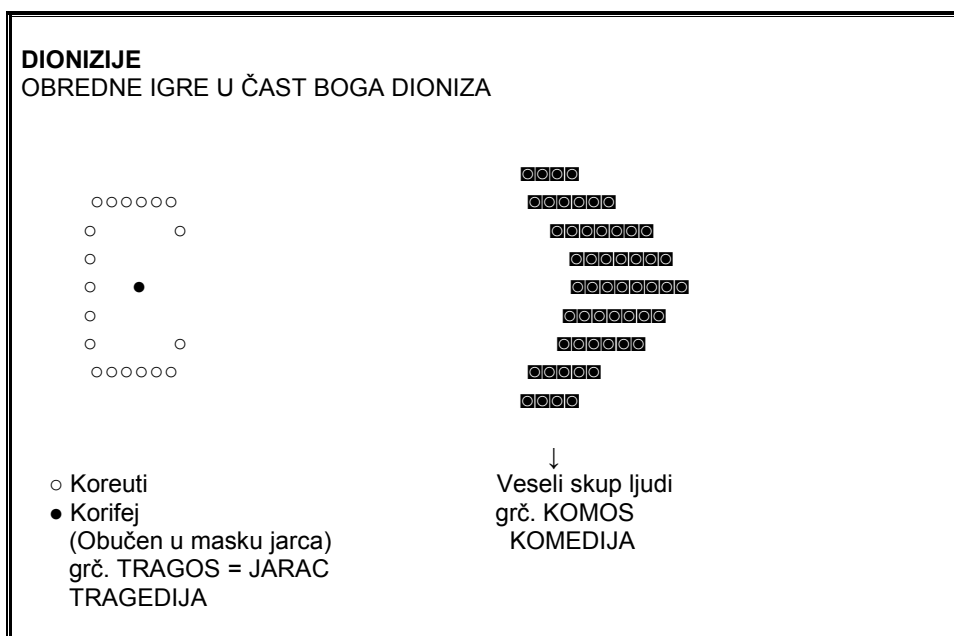
Najstarije i gotovo jedine podatke o postanku TRAGEDIJE nalazimo u IV. glavi Aristotelove POETIKE.

Tu čitamo:

- da je postala od improviziranoga početka - od onih koji su započinjali (pjevati) DITIRAMB,
- da je prošla kroz mnogo promjena dok je dobila svoj prirodni oblik, i
- da je postala uzvišena iz malih priča i smiješnoga govora, jer se razvila iz satirske pjesme.

Da bismo razumjeli ove Aristotelove navode treba najprije reći što je to **DITIRAMB?**

Ditiramb je satirska pjesma u čast boga DIONIZA.
DIONIZ je bog životne radosti, vina, rađanja (plodnosti).
DIONIZ => TRAČKO-FRIGIJSKO božanstvo.
Trakija = (danas dio Bugarske, Grčke i Turske).
Frigijci = (naziv katkada umjesto Trojanci).

Dionizijev kult bio je poznat Helenima Homerova vremena (spominje se u Ilijadi).

Obredne svečanosti u čast boga Dioniza nazivaju se DIONIZIJE. "Velike Dionizije" ustanovio je atenski tiranin PISISTRAT. Održavale su se u početku dva puta godišnje (u proljeće i u jesen).

- u proljeće, jer je to vrijeme rađanja, priroda se budi ...

- u jesen, jer se tada bere grožđe, pravi se mlado vino ... DIONIZ je bog vina, veselja.

Kasnije su se DIONIZIJE održavale jedanput godišnje: ožujak, travanj. I upravo u svezi s DIONIZIJEVIM kultom razvila se u Ateni antička drama u svoja tri oblika: **Satirska pjesma, Tragedija i Komedija.**

Jedni su moderni istraživači nastojali objasniti i dopuniti Aristotelove navode, a drugi su mimo Aristotela pokušali protumačiti postanak tragedije.

Prvi su došli do zaključka da se tragedija razvila iz osobitoga oblika peloponeskoga (dorskoga) ditiramba. To potvrđuju dvije vijesti koje ujedno pokazuju i postupni prijelaz lirskoga ditiramba u prvotni oblik satirske drame.

Prvu vijest čitamo kod Herodota. On kaže da je Arion (slavni pjesnik i svirač s grčkoga otoka Lezba (oko 600. godina prije Krista) kraj 7. i početak 6. stoljeća prije Krista prvi složio ditiramb, dao svojoj pjesmi ime i poučavao kor u Korintu. Arion je prvi za pjevanje ditiramba uveo peloponeske satire, vesele Dionizijeve pratitelje.

Ditiramb je doduše stariji od Ariona, ali sa satirima, kao koreutima bio je na putu postati satirska drama, što je bio korak bliže tragediji...

Time što su se ljudi preoblačili i prikazivali druge osobe, stvoren je dramski element.

Riječ tragikos u vezi je s riječju TRĀGOS = jarac, Aristotelova riječ TRAGŌ(i)DĪA sastavljena je od tragos = jarac i aîdē = pjesma - u doslovnom smislu riječi znači "jarčeva pjesma."

Na sačuvanim slikama na vazama, vođa satira i njihov otac Silen (Papasilen) prikazan je kao starac s jarčjom bradom, odjeven u odijelo posuto vunanim pahuljicama što je označavalo jarčju kožu.

Također, korovođa satira Silen (Papasilen) u sačuvanom fragmentu iz Eshilove drame Prometej zove se tragos = jarac.

Kako je od tih pjesama nastala drama i kako je koru satira pristupio prvi glumac?

- Stari zapisi o tome ne govore ništa.

Parska kronika (grčki otok Paros)

(Marmor Parium iz 264. prije Krista) kaže da je godine 534. prije Krista **prvoga glumca uveo Tespis.**

(Tespis = starogrčki glumac iz 6. stoljeća prije Krista.)

Postoji legenda da je i sam sudjelovao u dionizijskim svečanostima putujući iz mjesta u mjesto. Odatle izraz: TESPISOVA KOLA = putujuće kazalište.

Jedni misle da je glumac pristupio koru, tj. da je Tespis koru dodao glumca koji je između pjesama koru nešto govorio.

Drugi drže da je tu službu već kod Ariona obavljao korovođa. On je započinjao pjesmu, dirigirao koru i pratio ga frulom.

Tespis mu je u Ateni uzeo frulu i dao neka govori s korom, tj. učinio ga prvim glumcem.

Uvođenjem prvoga glumca nije još postala tragedija nego tek satirska drama. Prema Aristotelu iz te satirske drame u kojoj je napušten smiješan govor razvila se tragedija. Aristotel navodi da je Eshil uveo drugoga, a Sofoklo trećega glumca.

Svaki je glumac prikazivao više osoba. Kada je radnja bila tolika da nije mogla stati u jednu dramu, pjesnik je složio u sadržajnu cjelinu tri drame i stvorio tzv. trilogiju.

STUPNJEVI U RAZVOJU GRČKE TRAGEDIJE

- DITIRAMB (hvalospjev - u čast bogu DIONIZU)
- SATIRSKA DRAMA
- TRAGEDIJA

Prva su dva stupnja **dorsko-peloponeska**, a treći i najvažniji **atički**.
(**Atika = pokrajina u Grčkoj s glavnim gradom Atenom**).

Doduše, u novije vrijeme javila su se i druga razmišljanja i nove teorije o postanku tragedije (osobito u Engleskoj).

Tako se navodi postanak tragedije iz plesova u čast heroja, mrtvih uglednika, zatim iz karnevalskih svečanosti u Trakiji i Tesaliji, uspoređivanja s primitivnim narodima u Tibetu, Mongoliji, Indiji i na Polineziji...

Tako je stvorena hipoteza da tragedija izvire iz slavljenja mrtvoga heroja koje se odvijalo oko groba. Ovim novim teorijama mogu se staviti ozbiljni prigovori:

- posve je neopravdano omalovažavanje tradicije,
- Aristotelovi su zapisi dragocjeni, jer je on dugo proučavao tragediju,
- iz tih razloga, i ne samo iz tih, temelji za analizu podataka tragedije i drame uopće bili su, jesu i ostat će Aristotelovi zapisi.

2. Struktura tragedije i kazališne predstave

Grčka je tragedija imala ove dijelove:

GRČKA TRAGEDIJA

1. PROLOG (Prólogos) dio prije ulaska kora. Mogao se sastojati od monologa ili dijaloga.
2. PAROD (párodos) pjesma koju je pjevao kor ulazeći u orkestar.
3. EPIZODIJI (episódion) glumčevi pristupi koru, razgovor glumca i ostali dijalozi.
4. STAZIMI (stásimon) stajaće pjesme kora koje dijele jedan epizodij od drugoga.
5. EKSOD (éksodos = izlazak) završni dio drame.

U Eshilovo vrijeme kor je u tragediji imao dvanaest (12) koreuta. Korovođa (Korifej) zastupao je kor, razgovarao s glumcima, a kor je uvijek samo pjevao.

Sofoklo je povećao broj koreuta na petnaest (15) što mu je davalo mogućnost da podijeli kor u dva polukora. Kor je u tragediji stajao u redovima koji su stvarali oblik četverokuta.

GLUMCI

1. PROTAGONIST (prôtagonistés) => prvi
2. DEUTERAGONIST (deuteragnostés) => drugi
3. TRITAGONIST (tritagnostés) => treći

Glavnu i najtežu ulogu izvodio je najsposobniji glumac **protagonist** (prôtagonistés), koji igra prvi. Onaj koji najviše dolazi u kontakt s protagonistom bio je **deuteragonist** (deuteragnostés) = koji igra drugi, a najneznatniju ulogu imao je najslabiji glumac **tritagonist** (tritagnostés) = koji igra kao treći.

Muškarci su igrali i ženske osobe (likove). Kako je u drami bilo često više od tri uloge, morali su pojedini glumci igrati više osoba (likova). Rijetko se uzimao četvrti glumac.

Glumci su mogli biti samo slobodni građani. Budući su kazališta bila pod vedrim nebom i velikih dimenzija, glumci su morali imati jak glas i odličnu dikciju. Šaptača nije bilo.

Glumci su bili na visokoj cijeni (osobito protagonisti). Uživali su velike povlastice. Oslobođeni su poreza i ratne službe, a bila im je zajamčena imovinska sigurnost. Za predstave se brinula država.

Opremanje korova bilo je skupo, pa je država dio novčanoga tereta prebacivala na bogate građane.

Predstave je ocjenjivala ždrijebom izabrana komisija. Prvu nagradu - BRŠLJANOV VIJENAC - dobivali su jednako KOREG (korovođa), AUTOR (pjesnik) i PROTAGONIST (prvi glumac). Treća nagrada bila je jednaka porazu.

Zapisnici o nagradama i pobjedama spremali su se u državni arhiv, a poslije urezivali u mramor. Aristotel je zapise o tome sakupio u djelu DIDASKALIJE.

Najzad nekoliko riječi o tri prva i najveća pisca stare antičke drame. To su ESHIL, SOFOKLO i EURIPID.

ESHIL (526-456.)

Prema Parskoj kronici prvi put je pobijedio u dramskom natjecanju godine 484., a 472. dobio prvu nagradu tetralogijom od koje je sačuvana samo drama PERZIJANCI.

Eshil je najstariji od tri velikana tragičkoga pjesništva, zato zauzima osobito mjesto. On nije samo običan promatrač povijesnih zbivanja već je i sudionik i hrabar borac u bitkama kod Maratona (490.), Salamine (480.) i Plateje (479.). Građu za svoje tragedije uzima iz mitologije, tj. iz priča o bogovima i herojima. Njegove tragedije raščlanjuju ljudsku sudbinu nad kojom lebde sreća i nesreća.

OKOVANI PROMETEJ prvi je očuvani dio trilogije u kojoj je Eshil u cjelini obradio priču o Prometeju. Očuvani su samo fragmenti drame OSLOBOĐENI PROMETEJ, koja je bila nastavak Okovanoga Prometeja. U jednom antičkom popisu nalazi se i drama PROMETEJ VATRONOŠA, po svoj prilici završni dio trilogije. Danas se Prometej uzima kao simbol borbe za oslobođenje i napredak čovječanstva uopće.

SOFOKLO (496-406.) 5. stoljeće prije Krista

Popis pobjednika Dionizijevih svečanosti pripisuje mu 18 prvih nagrada, a Leksikon Suda 24.

On je:

- povećao broj osoba u koru s 12 na 15,
- uveo trećega glumca,
- umjesto bogova (kao kod Eshila) uveo ljude, te
- uveo jedinstvo MJESTA, VREMENA i RADNJE.

Sjetimo se samo najboljih i najpoznatijih tragedija ANTIGONE i KRALJA EDIPA.

EURIPID (485-406.)

U tragedijama postavlja otvorene moralne i društveno-političke probleme svoga doba i zalazi duboko u analizu društvenih previranja. Sjetimo se MEDEJE, ELEKTRE, HIPOLITA, HEKUBE ...

I što se tiče **tragedije** kao vrste drame navodim jednu opću «definiciju» tragedije kao vrste drame i dramskoga teksta uopće:

Tragedija je vrsta ili oblik drame u kome se glavni protagonisti, junaci vođeni uzvišenim ljudskim idealima suprotstavljaju društvenim normama, u toj borbi tragično završavaju, ali u nama ostaju moralni pobjednici.

K O M E D I J A

Komedija se također razvila u staroj antičkoj Grčkoj iz pučke dorske ili megarske lakrdije (lakrdija = manji, kraći scenski komad u kome se neka tema prikazuje u slobodnom, šaljivom tonu bez ikakva obzira i poštovanja).

Književni joj je oblik dao Doranin EPIHARM na Siciliji (5. stoljeće prije Krista), a najveći procvat doživjela je u Ateni - gdje se prikazivala o Dionizijevim svetkovinama. Najveći komediograf u antičkoj Grčkoj bio je ARISTOFAN, komediograf iz Atene (445-385.). Napisao je 44 komedije, a danas je sačuvanih samo 11.

Komedija je prostim šalama i oštrim porugama kritizirala politički, društveni i literarni život. U 4. stoljeću prije Krista napušta kor i političku satiru i čini prijelaz k novoj komediji koja uzima teme iz svakodnevnoga života (mrzovoljan otac, lakouman sin, lukav i dovitljiv rob).

Novu antičku komediju prerađivali su Rimljani (Plaut, Terencije) pod imenom "fabula palliata" (lat. pallium = ogrtač). S propašću Rima prekida se tradicija antičke komedije. Kasnije se Terencijeve komedije čitaju u nekim samostalnim školama zbog uzornoga obrasca latinskoga jezika. Provođenje rimskih tekstova na talijanski daje poticaj za stvaranje originalne talijanske komedije.

Međutim, srednji vijek ne pozna ovaj književni žanr.

Kažimo i to da se ona nakon srednjega vijeka ponovno i piše i prikazuje. Navest ću samo neke pisce i neke komedije za koje smatram da ih je vrijedno spomenuti.

Prije toga naveo bih «definiciju» komedije kao dramskoga teksta:

To je vrsta ili oblik drame u kome se na smiješan način prikazuju životne mane i nedostaci. Ili ... To je vrsta ili oblik drame u kome se likovi svojim ponašanjem, a u izmijenjenim dramskim situacijama pokazuju u suprotnom od onoga za čime teže i zašto se zalažu.

Po vrstama postoje:

- komedija karaktera
- komedija intrige
- komedija konverzacije
- komedija situacije (ova počiva na neočekivanim zapletima koji dovode likove u smiješne, nepredviđene situacije gdje dolazi do **qui-pro-quo** situacija (zamjena osoba zbog zamjene odjeće, predmeta ...).

Kažimo i to da je komedija bila aktualna u svim vremenima izuzev srednjega vijeka i bila je najprivlačnija. Možda zato što se mnogi u njoj prepoznaju i zato što završava sretno.

Još bih spomenuo i DRAMU U UŽEM SMISLU (ili građansku dramu).

To je drama u kojoj ima elemenata i *komedije i tragedije*, koja može, a ne mora završiti tragično. Radnja se uzima iz svakidašnjega života (primjer: R. Marinković: Glorija, I. Vojnović: Ekvinocijo...).

U razvoju drame ne mogu, a ne spomenuti SVETU MISU.

Sveta misa zapravo je drama iz života Isusa Krista.

- Početak mise – kao uvod
- Čitanje iz Biblije i evanđelja kao zaplet
- Riječi Kristove: «Ovo je moje tijelo...» (podizanje hostije i kaleža – tijela i krvi Isusove) – kao vrhunac
- Pružanje ruke pomirenja i primanje hostije kao obrat
- Kraj mise kao rasplet

3. Drame u srednjem vijeku

Drame srednjega vijeka bile su uglavnom legende iz života sv. Marije. Iz dramatiziranih lauda (lat. laus, laudes = pohvalna pjesma) i crkvenih liturgijskih igara postupno se razvija srednjovjekovna crkvena drama. Ispred crkve, na otvorenome, prikazivali su se događaji i osobe iz Evanđelja, iz života svetaca, osobito iz Kristova života.

Postupno se ove predstave odvajaju od redovitoga crkvenoga obreda i postaju samostalne, postaju prave pučke religiozne predstave.

Ako su obrađivale isključivo vjerovanje nazivane su MISTERIJI (grč. mysterion = tajna) i MIRAKULI (lat. miraculum = čudo, franc. miracle = čudo). Domovina misterija bila je Francuska, ali su se proširili i po Italiji, Španjolskoj, Njemačkoj i Engleskoj.

Uži, posebni oblici crkvene drame bili su pasioni (franc. passion = muka), koji su prikazivali muku Isusovu, zatim MORALITETI (lat. mores = običaj) koji su donosili prizore grijeha i pokajanja (dakle, iz svakodnevnoga života, prikazivali su svakodnevni život, moral te na kraju razna PRIKAZANJA ili SKAZANJA. (Ovi zauzimaju značajno mjesto u hrvatskoj književnosti i u razvoju našega kazališta). Naša prikazivanja vrlo su slična (srodna) talijanskim dramskim predstavama.

Nakon srednjega vijeka u 16. stoljeću u doba renesanse javljaju se pisci koji za razliku od srednjovjekovnih crkvenih drama i zagrobnoga života u središte pažnje stavljaju čovjeka sa svim njegovim posebnostima ovozemaljskoga života (življenja).

Tako je Niccolo Machiavelli (1469-1527.) 15/16. stoljeće tipični predstavnik renesansnoga duha. Povodeći se za stvarnom istinom piše komediju MANDRAGOLA. To je vjerojatno prva moderna drama. I Machiavelijeva Mandragola i Aristova Cassaria idu u red komedija zvanih COMEDIA ERUDITA (tzv. "učena komedija" s utvrđenim i napisanim tekstom, suprotna komediji **dell-arte**).

U 16. stoljeću javlja se u Italiji nova vrsta kazališne igre spomenuta COMMEDIA DELL ARTE. To je improvizirana komedija u kojoj su igrali profesionalni glumci. Imali su maske, dijaloge su improvizirali na temelju unaprijed utvrđenoga sadržaja. Sjetimo se Hamleta ...

U komediji su bili čvršće postavljeni samo prizori i scene te tijekom radnje, a sadržaj se slobodno određivao u času izvođenja - IMPROVIZO. Odatle izraz **komedia improvizo**. Ova vrsta komedije izvršila je značajan utjecaj na europsku komediju.

U Španjolskoj se komedijom nazivala svaka drama bez obzira na sadržaj, ako ima tri čina i zasniva se na intrigi.

Pisci komedija u doba renesanse svoj uzor i inspiraciju imaju u rimskim autorima (Terenciju, a posebno Plautu). Spomenuo bih **Držića**, kasnije **Molierea**.

U 17. stoljeću dolaze klasicisti P. Casermeile, J. Racine i J.B.P. Moliere. Među istaknute francuske komediografe ide Piere Augustin Beaumarchais (1732-1799.) čija je komedija LE MARIAGE DE FIGARO najveći kazališno-politički događaj 18. stoljeća djelo koje je po Dantonovim² riječima dotuklo aristokrate.

Zatim, ruski pisci komedija od FONVINZANA preko GRIBOJEDOVA i GOGOLJA do MAJAKOVSKOGA također izvrgavaju ruglu primitivizam provincijskoga plemstva, karijerizam i korupciju.

4. Stih u drami & drama u stihu

Koje se forme (ili koji se načini) izražavanja pojavljuju u drami?
Odnosno, kako se drama pisala i kako se piše?
To može biti drama u prozi, drama u stihu i stih u drami.

Malo više o stihu u drami i drami u stihu. Stih se u scenskom tekstu može pojaviti na tri osnovna načina:

1. tako da bude drama u stihovima
2. tako da bude drama u prozi s versificiranim umetcima
3. tako da bude drama u kojoj su stihovi i proza ravnopravno korišteni.

Navedena klasifikacija je navedena s obzirom na to koji tip govora - vezani ili nevezani - predstavlja nultu razinu teksta, a koji znači udaljavanje od te razine.

Nulta razina teksta ima zadatak u drami označiti obični, svakodnevni govor kojim se likovi sporazumijevaju. Udaljavanje od toga najčešće se pojavljuje kao pjevanje, čitanje i slično.

Svaki od spomenutih triju tipova postoji i u čistome obliku i u prijelaznim nijansama.

Prvi slučaj: kada je igrokaz čitav u stihu

Mogli bismo reći da je razmjerno čest u povijesti dramske literature. Javlja se npr. u francuskom klasicizmu, u baroknoj književnosti (u žanru koji se naziva melodramom).

---

² Danton - jedan od najznačajnijih i najsnažnijih ličnosti francuske buržoaske revolucije.

U takvim dramama stih predstavlja nultu (osnovnu, početnu) razinu teksta, stihom govore svi likovi, proza se uopće ne pojavljuje (osim u didaskalijama). Ipak postoje nijanse pa je moguće uočiti dva tipa dramskoga teksta koji je u stihovima.

Kod francuskih klasicista (Cornillea i Racinea) u nekim dramama svi likovi govore istim stihom i to treba razumjeti kao prozu.

Ili - u većini naših preporodnih tekstova dominira deseterac.

U nekim se dramama likovi ne izražavaju istim stihom, variraju od lika do lika, od scene do scene. Moguće je da razni stihovi i strofe budu upotrijebljeni bez sustava.

Druga je mogućnost - da cijela drama bude u prozi, ali da u nju bude umetnuto nešto stihova. Ovakvih igrokaza ima praktički bezbroj. Ovdje proza predstavlja nultu razinu teksta. Replike u kojima se stih upotrebljava mogu biti izdvojene u zasebne scene i to je često u sprezi s glazbom.

No, može stih biti uključen u temeljni prozni tekst kao dio replike nekoga od likova. Tada se dramska osoba nađe u situaciji u kojoj može zapjevati, recitirati ili improvizirati pjesmu. Stih tu ne upozorava na radnju nego ima zadaću pomoći proznome tekstu.

Treća situacija - stih i proza su ravnopravni.

Ovakvih tekstova ima razmjerno malo, ali su nerijetko važna djela velikih i povijesno značajnih pisaca (Shakespeare, Držić).

I stih i proza podjednako istupaju kao nulta razina teksta, bez obzira na to koji je od tih dvaju tipova govora kvantitativno zastupljeniji. Znači, jedni isti likovi govore čas stihom, čas prozom. Takve situacije najčešće zbunjuju i obično je prva pomisao da je u takvim igrokazima odnos stiha i proze nesimetričan.

Stih i proza se u takvoj upotrebi razlikuju po dva temeljna kriterija.

U Shakespearea biva da jedni likovi govore samo stihom, drugi samo prozom, treći upotrebljavaju i jedno i drugo.

Obično stihove upotrebljavaju likovi uzvišeni i ozbiljni (tragični karakteri) dok prozu upotrebljavaju ostali likovi.

Stih bi tako aristotelovski kazano, bio rezerviran za ljude bolje (veće) od nas, a proza za ljude nama ravne ili gore od nas.

Prizori u kojima se govori o ljubavi, o dužnostima ili se donose važne odluke napisani su u stihu, a ostalo se govori prozom.

Dobro je vidljivo u mnogim Shakespeareovim djelima pa i u Hamletu.

Svoje pravo značenje stih u dramskom tekstu zadobiva tek onda kada ga promatramo u vezi s temom i sadržajem komada, u vezi s ostatkom autorova opusa ili s ostalim dramskim i uopće književnim tekstovima razdoblja kojemu djelo pripada.

Kada je riječ o dramskome stvaralaštvu neke epohe (renesanse, baroka, romantizma, moderne) pažnju valja obratiti na drame u stihu. Tako ćemo lakše razumijeti kako se u danome periodu shvaća drama i književnost uopće. Npr. u klasicističkoj tragediji zbog načelne težnje za uzvišenošću i u melodrami u kojoj dolazi do sprege s glazbom, stih će predstavljati nezaobilazan element, element koji bitno pridonosi kvaliteti tekstova.

Veza stiha i drame otkriva nam što jedan autor ili što se u jednoj epohi smatra kvalitetom dramskoga odnosno umjetničkoga teksta uopće: je li to sadržaj, oblik, odnos prema društvu ili nešto četvrto.

Odnos stiha i drame može otkriti i kakav je društveni položaj književnosti.

I na kraju, ipak postoji razmjerno ograničen broj povijesnih situacija u kojima se veza stiha i drame uopće pojavljuje. To je vidljivo npr. u antičkoj drami u Shakespearea u francuskom klasicizmu i neredovito drugdje.

5. Kompozicija drame

Postoji:

- a) vanjska kompozicija drame
- b) unutarnja kompozicija drame

a) vanjska kompozicija drame

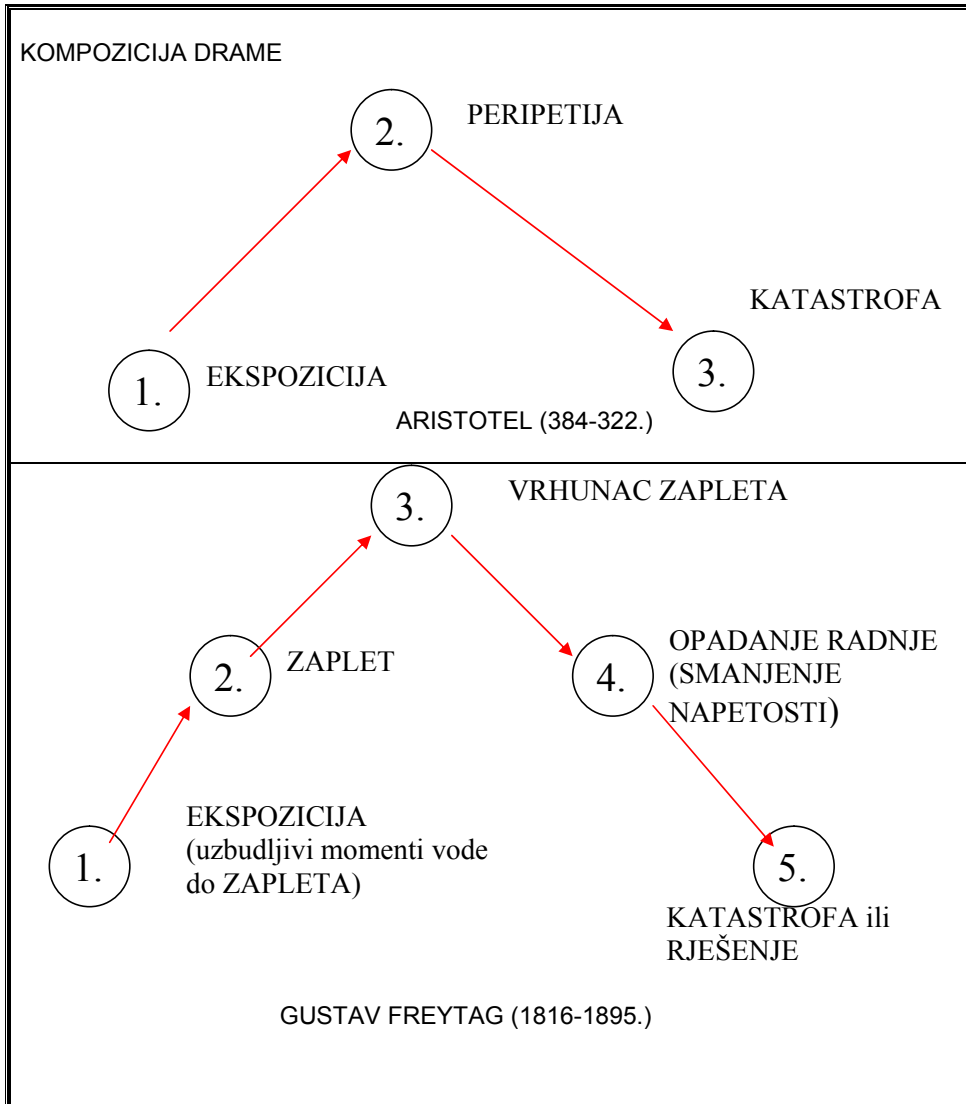
Da bismo uopće mogli govoriti o drami, da bi drama postojala kao takva, moramo navesti njezinu vanjsku organizaciju. Moramo navesti od čega se ona zapravo sastoji. Prvo, to su LIKOVI, bez kojih ne možemo zamisliti ne samo dramu nego bilo koje književno djelo. Likove pisac drama smješta u određeni PROSTOR. Namjenjuje im određenu RADNJU bez koje bi likovi i prostor bili suvišni. Kada imamo likove, prostor i radnju, imamo i VRIJEME radnje koja se odvija u zamišljenom prostoru.

Dakle, LIKOVI, PROSTOR, RADNJA i VRIJEME čine jedno jedinstvo bez koje nema drame. To spada u vanjsku kompoziciju.

b) unutarnja kompozicija drame

LIKOVI smješteni u određeni PROSTOR i VRIJEME vrše RADNJU kako je i zamislio autor. Po stvarnom događaju ili imaginarno. Radnja teče tako da imamo najprije postupno upoznavanje i s likovima i s radnjom koja će se odvijati. Imamo uvod. Radnja se postupno zapliće, problemi se nižu jedan za

drugim, pa dobijemo **zaplet**. Zaplet se sve više pojačava, uzbuđenost čitateljeva (ili gledateljeva, kad je riječ o kazalištu) sve više raste i ona u jednom trenutku dospije do **vrhunca**. Potom nastaje **obrat** i na kraju **rasplet**. Sve ovo što navedoh čini *unutarnju kompoziciju drame*. Ona se može prikazati shematski. Shematski se može prikazati naša zainteresiranost za sudbinu likova, i to pomoću crte koja raste uzlazno, onako kako se događaji odvijaju.

Njemački teoretičar Gustav Freytag (1816-1895.) određuje u drami pet stupnjeva u obliku piramide (time je obradio raščlanjivanje klasične drame u pet činova).

Začetnikom nove, moderne drame smatra se ruski pisac Anton Pavlovič Čehov (1860-1904.). Sjetimo se samo TRI SESTRE.

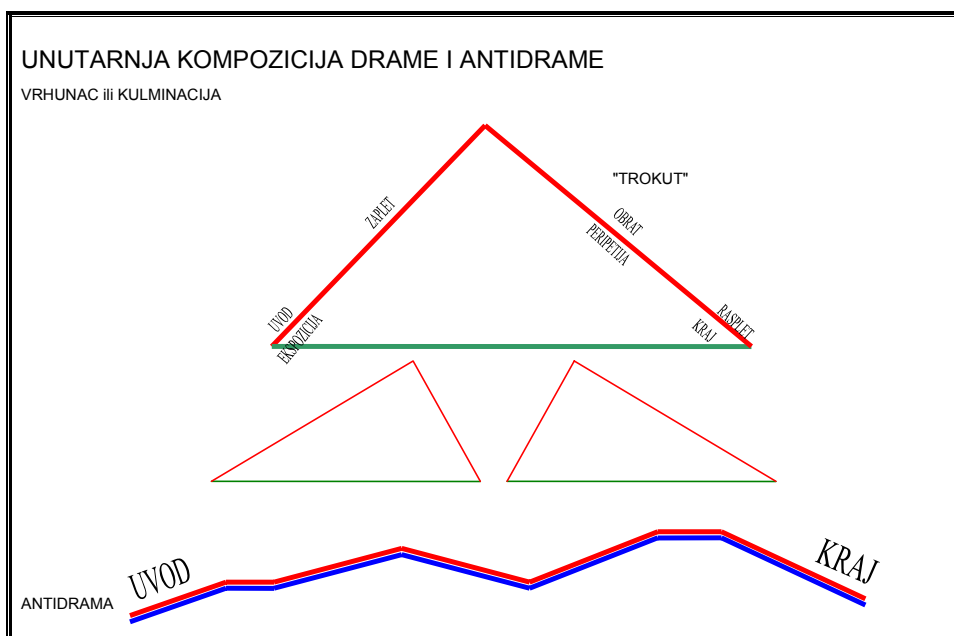
Pirandello ... npr. briše granicu između gledatelja i glumca, sadašnjih i budućih zbivanja, gube se prijelazi (Šest osoba traži autora).

Dramski se sukobi temelje na spoznaji o relativnosti istine, nemogućnosti razlikovanja stvarnosti i iluzije, npr. u drami "Tako je ako vam se čini".

Daleko su otišli u eksperimentiranju i avangardističkom traženju novoga *rumunjski Francuz* Eugene Ionesco (Čelava pjevačica, Stolice), Irac Samuel Beckett (U očekivanju Godota).

U dramama ove dvojice dramatičara malo je ostalo od ranije drame. Zato se često govori: (upravo zbog potpune suprotnosti ranijoj drami) o antidrami, o jednom književnom obliku koji više nije drama, naravno ona to više nije u starijem tradicionalnom smislu (obliku).

Folija 7.

Ili npr. njemački dramatičar BERTOLD BRECHT (Majka Hrabrost i njezina djeca i Kavkaski krug kredom) razvija epski teatar. Dakle, u okvire drame unose se narativni postupci.

U 20. stoljeću sve do naših dana na području dramskoga traže se najrazličitije mogućnosti istraživanja što je rezultat složenosti i raznolikosti ideja našega vremena.

Za kraj kao ilustraciju novoga, osvrnuo bih se nakratko, ali samo nakratko na Krležinu dramu *Kraljevo*. Ta jednočinka zbiva se na otvorenom prostoru sajmišta jedne kolovoške noći u predratnom Zagrebu među šatorima, tezgama, gostioničkim stolovima.

(Baš kao na bilo kojem DERNEKU)^{3*}

Na tom kraljevskom sajmu isprepliću se životni i posmrtni putovi purgera, malograđana, krčmara, prostitutki, grobara, kožara, cirkusanata, gradskih činovnika, kumeka, sitnih trgovaca iz susjednih zemalja, dvorkinja, vojnika, džepara, bogalja ...

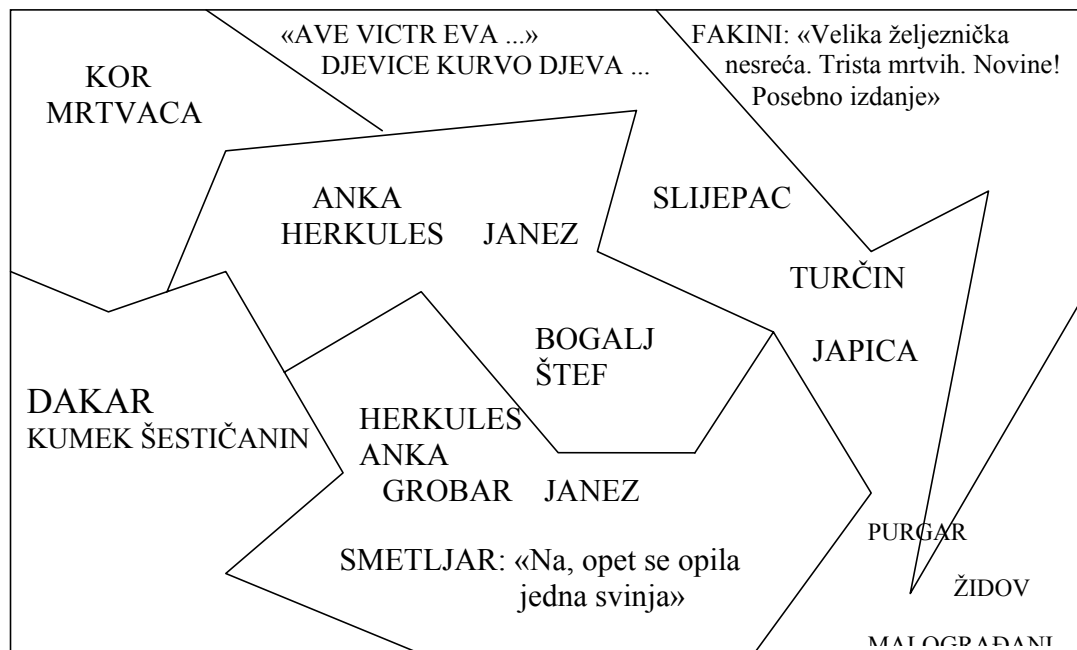
«Krleža je u drami zadržao pravo miješanja stilova, oslobađanja didaskalija od instruktivne, pragmatične funkcije, zadržao je pravo simultanog vođenja dijaloga, prijelaz s razine realnoga na razinu irealnoga, pravo pomicanja granica života i smrti, tragičnog i komičnog, stvorio dramu koja ne poštuje čak ni Strindbergovu "logiku sna" nego posebnu, novu, u europskoj dramatici "logiku ekstaze", - logiku halucinacije.»

---

³ orij. Sajam, zbor, skup, proslava nekog sveca. U našem narodu došla je vjerojatno od riječi *dernuti*. (Tko koga ili kome derne: ukrade, podvali, prevari...).

MIROSLAV KRLEŽA: KRALJEVO

UVOD

KRAJ

"Janez pada pod stol, ukočen drven, definitivno mrtav."

GLAS SMETLJARA : "Na, opet se opila jedna svinja."

«Smetljarice ga dižu, proklinjući život nose ga u mrtvačka kola, a mrtvačka kola tutnje, kao da se kotači valjaju po lubanjama. Pijevci pjevaju. I opet se čuje gdje pleše kolo. Tutnji, igra, poskakuje, živi. Lije se vino. - Smije se. Slavi se Kraljevo.»

U ovoj drami nema klasičnoga «trokuta». Glavni lik je **masa**. Zbog toga, a ne samo zbog toga, krivulja uspona i padova naše zainteresiranosti za sudbinu glavnoga junaka varira, penje se i pada...

Zato je shema unutarnje napetosti (unutarnje kompozicije) prikazana:

LITERATURA

ENCIKLOPEDIJA LEKSIKOGRAFSKOG ZAVODA, Zagreb, 1967.

Miroslav Krleža: DRAME, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

GRČKA TRAGEDIJA, priredio Milivoj Sironić, Hena Com, Zagreb, 1998.

I. M. Tronski: POVIJEST ANTIČKE KNJIŽEVNOSTI, Matica hrvatska, Zagreb, 1951.

Pavao Pavličić: STIH U DRAMI & DRAMA U STIHU, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1995.

SUMMARY

In the first grade of grammar schools (as well as other high schools) we study literary genres and types: lyricism, epic, drama, and essay. After analyzing a particular genre we do a synthesis.

In a drama class I seek to offer my students more, as they should, as future intellectuals of different orientations, at least hear about some of the relevant names and terms that are, after all, part of general culture. Things they have not ever heard about do not really exist for them. Therefore we should not shy away from bringing up names that are not in the curriculum, but are related to the field of study.